07/05/2023

Ο αρχαιότερος αρχαιολογικός χώρος της Αλεξάνδρειας ξαναζωντανεύει – Χτίσθηκε από τους πρώτους Έλληνες Μετανάστες

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Η Νεκρόπολη του Σάτμπυ (τέλη 4ου -3ος αι. π.Χ.) στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, ο αρχαιότερος σωζόμενος αρχαιολογικός χώρος της πόλης, «ξαναζωντανεύει» μετά από δεκαετίες χάρη στο πολυδιάστατο αρχαιολογικό πρόγραμμα Alexandrian Necropolis Project (2020-2023), που πραγματοποιήθηκε από την Αρχαιολογική Εταιρεία της Αλεξάνδρειας.

Η ελληνιστική **Νεκρόπολη του Σάτμπυ,** μετά την επιτυχή ολοκλήρωση του προγράμματος, εγκαινιάζεται τη Δευτέρα 8 Μαΐου 2023, αποτελώντας εφεξής έναν νέο επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο της πόλης που υπήρξε κορυφαία μητρόπολη του ελληνιστικού κόσμου, διεθνές κέντρο των γραμμάτων και των επιστημών, ξακουστή για τη μεγαλοπρέπεια των κτηρίων της, όπως ο Φάρος και τα Βασιλικά Τετράγωνα.

«Πρόκειται για τον αρχαιότερο χώρο στην Αλεξάνδρεια, βάσει των δεδομένων των κτερισμάτων, των νομισμάτων και της αρχιτεκτονικής. Χρονικά βρισκόμαστε στις πρώτες γενιές μεταναστών **Ελλήνων στην Αλεξάνδρεια,** είναι οι άνθρωποι που χτίζουν την πόλη. Δεν φέρουν καν τον όρο 'πολίτης Αλεξάνδρειας', είναι πραγματικά μετανάστες και φαίνεται στα τοπωνύμιά τους, μπορεί για λόγους συναισθηματικούς», δηλώνει στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ο Δρ Κυριάκος Σαββόπουλος, ερευνητής στο **Κέντρο Μελέτης Αρχαίων Εγγράφων** του **Πανεπιστημίου της Οξφόρδης**, που συνδιευθύνει τις ανασκαφές μαζί με τη δρα **Μόνα Χαγκάγκ**, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Αλεξάνδρειας και πρόεδρο της Αρχαιολογικής Εταιρείας Αλεξάνδρειας, και τον καθηγητή **Χουσεΐν Αμπντ Ελ Αζίζ.**

Και διευκρινίζει: *«Η Νεκρόπολη του Σάτμπυ χρονολογείται στις απαρχές της αρχαίας Αλεξάνδρειας, γι' αυτό και βρίσκεται τόσο κοντά στα τείχη της πόλης. Πρόκειται για ένα εντυπωσιακό σύμπλεγμα ταφικών μνημείων Ελλήνων Αλεξανδρινών με καταγωγή από τη Μακεδονία -επίσης από τη Θεσσαλία, την*

Κρήτη, την Κυρηναϊκή και τη Μικρά Ασία-, που θυμίζει Μακεδονία αλλά έχοντας πάρει μεγάλη απόσταση ως προς τη λειτουργία. Δηλαδή, υπάρχουν στιλιστικές ομοιότητες με μακεδονικούς τάφους, πλέον όμως, μιλάμε για τον Ελληνισμό της Αιγύπτου. Και αυτό είναι διακριτό από τόσο νωρίς».

Του ζητήσαμε να μας εξηγήσει περαιτέρω. *«Βρισκόμαστε στην εποχή που δημιουργούνται τα ελληνιστικά βασίλεια. Παντού κυκλοφορούν Έλληνες, υπάρχει συστηματική ανταλλαγή, ιδεών, πληθυσμού, στυλ, εμπορίου, οπλιτών, ό,τι μπορείτε να φανταστείτε! Είναι μια πολύ έντονη περίοδος. Όμως, η μεγάλη διαφορά είναι αλλού. Στη Νεκρόπολη έχουμε αυλές ανοιχτές. Δεν είναι οι κλειστοί τάφοι της Μακεδονίας που συνήθως αφορούν ένα άτομο ή μια ομάδα ανθρώπων. Το* ***Σάτμπυ*** *είναι ένας πολυσυλλεκτικός χώρος, που ουσιαστικά μιμείται την αρχιτεκτονική και τη δομή ενός σπιτιού: Έχει " ανδρώνα", δηλαδή δωμάτιο με ταφικές κλίνες τύπου συμποσίου που ήταν μόνο για άνδρες, " θάλαμο κυριών" («γυναικείον») όπως το δωμάτιο με τους σκελετούς τεσσάρων γυναικών -το σκευοφυλάκιο που βρέθηκε από κάτω είχε κι αυτό οστά μόνο από γυναίκες. Θυμίζει κατά κάποιον τρόπο, δηλαδή, την κοινωνική ζωή ενός ελληνιστικού σπιτιού. Επίσης, υπάρχουν τοιχογραφίες με ψευδοπαράθυρα, κάποια μάλιστα μισοανοιγμένα, δίνοντας την εντύπωση του ουρανού στο βάθος! Δηλαδή υπονοείται ότι δεν πρόκειται για ένα " κλειστό" ταφικό μνημείο, αλλά για έναν προσβάσιμο " οίκο", που έχει " ζωή". Και όλα αυτά συμβαίνουν σε χώρους όπου είχαν πρόσβαση οι ζωντανοί. Ο χώρος για τους νεκρούς ήταν ένα μικρό κελί, μια κόγχη, η οποία δεν φέρει καμία διακόσμηση στο εσωτερικό. Δηλαδή, ο τάφος στην* ***Αλεξάνδρεια*** *είναι κτήμα και των ζωντανών. Είναι μια καινούργια πόλη, όπου δημιουργούνται νέες ιεραρχίες, νέες κοινωνίες, νέες συνθήκες. Οι Αλεξανδρινοί επιδεικνύουν με αυτό τον τρόπο το νέο κοινωνικό τους στάτους, χτίζουν πάνω σε αυτό, χρησιμοποιώντας και τους τάφους»*, επισημαίνει ο αρχαιολόγος.

Το νεκροταφείο εντοπίστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα κατά τις συστηματικές ανασκαφές του **Εβαρίστο Μπρέτσια**, διευθυντή του **Ελληνορωμαϊκού Μουσείου της Αλεξάνδρειας,** αλλά η ανασκαφή δεν ολοκληρώθηκε. Έπειτα από εγκατάλειψη πολλών δεκαετιών, η αποστολή της **Αρχαιολογικής Εταιρείας της Αλεξάνδρειας** συνέχισε την ανασκαφή του Ιταλού αρχαιολόγου, στο πλαίσιο των εργασιών του **Alexandrian Necropolis Project**. *«Ο Μπρέτσια υπήρξε κορυφαία μορφή της αιγυπτιακής αρχαιολογίας. Όταν όμως, έκανε την ανασκαφή στη Νεκρόπολη του Σάτμπυ, περίπου το 1904, ήταν πάρα πολύ νέος, μόλις 26 ετών. Κατάφερε να κάνει κάτι που να φαίνεται ωραίο, να διατηρήσει τον αρχαιολογικό χώρο που είναι ο αρχαιότερος στην Αλεξάνδρεια -είμαστε μάλλον στην παλαιότερη συστηματική ανασκαφή στην πόλη-, όμως δεν ολοκλήρωσε ποτέ την ανασκαφή, που έμεινε ένα ανοιχτό σκάμμα. Κανείς ως τώρα δεν είχε επαναλάβει την έρευνα στον χώρο, ο οποίος με τα χρόνια ξαναθάφτηκε από τις βροχές και το χώμα. Όταν ήρθαμε με τις αντλίες αφαιρέσαμε 5 μ. στρώμα, το μισό ήταν λάσπη. Και όταν φτάσαμε στο φυσικό πάτωμα, ξαφνικά εμφανίστηκαν κτερίσματα στη θέση τους από την εποχή των τελετών και όλη η πρόσοψη του τάφου με τα ψευδοπαράθυρα και τις " πόρτες". Δεν περιμέναμε ότι θα βγάζαμε τέτοια ευρήματα. Ήμασταν πολύ τυχεροί!»*, τονίζει ο ίδιος στο ΑΠΕ-ΜΠΕ.

Η **Νεκρόπολη του Σάτμπυ**, που το πρόγραμμα έσωσε κυριολεκτικά από την

καταστροφή και τη λήθη (τα περισσότερα τουριστικά γραφεία δεν οργάνωναν επισκέψεις στον χώρο), αποτελείται από ένα μνημειακό υπόγειο πολυθάλαμο συγκρότημα γνωστό ως Υπόγειο Α, δύο μικρότερα αντίστοιχα συγκροτήματα (Υπόγεια Β και Γ) και μια έκταση καλυμμένη με υπέργεια μνημεία με τη μορφή βαθμιθωτών πύργων (κάποτε βάσεις επιτύμβιων στηλών ή βωμών πάνω από λακκοειδείς τάφους). *«Είναι ένα μνημείο που ανήκει στην πρώτη κοινωνία Ελλήνων όπως διαμορφώνεται σταδιακά στην Αλεξάνδρεια -ένα κοινωνικό στρώμα που εκπροσωπεί πολύ παραπάνω από μια ομάδα συγκεκριμένης καταγωγής. Από τα κτερίσματα δεν φαίνεται να είναι ένα ιδιαίτερα πλούσιο στρώμα, να κατέχει δηλαδή προσωπική περιουσία, του τύπου 'είμαι γαιοκτήμονας στο Φαγιούμ' ή κάτι τέτοιο. Το ταφικό κτήριο που έχει 5 θαλάμους με ανάγλυφη διακόσμηση δείχνει ότι αυτό ήταν ένα πρότζεκτ. Δεν έγινε τυχαία. Όλοι αυτοί οι άνθρωποι πρέπει να ανήκαν σε ένα σύστημα, το οποίο πήγαινε πέρα από την καταγωγή των πόλεων. Ακριβώς πίσω από το νεκροταφείο, βρίσκονται τα ελληνιστικά Βασιλικά Τετράγωνα. Εκεί, υπάρχουν πολλές δομές στις οποίες αυτοί οι άνθρωποι, όσο ζούσαν, θα μπορούσαν να προσφέρουν και να διαμένουν. Οπότε ακριβώς δίπλα, εκτός τειχών, τους έφτιαξαν και τους αντίστοιχους τάφους. Είναι πολύ προνομιακό το σημείο -το βλέπεις από το 'μπαλκόνι' των Βασιλικών Τετραγώνων, που λέει ο λόγος, τόσο κοντά είμαστε»*, εξηγεί στο ΑΠΕ-ΜΠΕ.

Θα μπορούσε -τον ρωτήσαμε – αυτοί οι άνθρωποι να είχαν σχέση με τους Πτολεμαίους; *«Στο στρώμα επιφάνειας που έχουμε τις ατομικές ταφές, οι οποίες είναι οι πιο παλιές και κάπως διάσπαρτες, βρήκαμε νομίσματα από την εποχή της σατραπείας του Πτολεμαίου, που ξεκινά το 323 π.Χ., αμέσως μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Πιο κάτω, στον υπόγειο χώρο, που είναι πιο οργανωμένος, εντοπίστηκαν νομίσματα με τον Πτολεμαίο Α' -υπάρχει δηλαδή βασιλιάς και συλλογική δομή. Θα μπορούσαμε να εικάσουμε με τη βοήθεια της φαντασίας ότι μια από τις νεκρές γυναίκες θα μπορούσε να ήταν μια " κυρία" της βασιλικής αυλής ή ο έφιππος στρατιωτικός -όπως απεικονίζεται ένας από τους νεκρούς σε τοιχογραφία- να ανήκει στη βασιλική φρουρά (με την ευρύτερη έννοια). Ταυτίσεις φυσικά καθαρά θεωρητικές, δεν θα μπορούσαμε να απονείμουμε εμείς τίτλους και αξιώματα, χωρίς να έχουμε επαρκή τεκμήρια. Πάντως, χρονικά είμαστε τόσο νωρίς, που τα πάντα είναι ακόμα εν εξελίξει. Και με τις νέες ανακαλύψεις που έχουμε κάνει είμαστε υποχρεωμένοι να πάμε πίσω 10-15 χρόνια από ό,τι αρχικά χρονολογούνταν το μνημείο. Κινούμαστε, δηλαδή, την εποχή που ο Πτολεμαίος είπε ερχόμαστε εδώ, τέλος! Και θα μείνουμε εδώ, ό,τι είναι να γίνει ας γίνει. Κάπως έτσι εικάζουμε ότι έγιναν τα πράγματα»*, μας απαντά.

*Οι ανασκαφές έδωσαν μια ολοκληρωμένη εικόνα του **Υπογείου Α**, εντοπίζοντας μεταξύ άλλων την αρχαία νότια πρόσοψή του, σκελετούς και αντικείμενα σε καλή κατάσταση. Επίσης, άφθονα κινητά ευρήματα , όπως γλυπτά, νομίσματα, γυάλινα αντικείμενα και κεραμική, ιδιαίτερα υδρίες τύπου Hadra, χαρακτηριστικές της*

αλεξανδρινής νεκρόπολης. «Όταν φτάσαμε στο φυσικό πάτωμα του χώρου, ανακαλύψαμε κάτι που δεν είχαμε ξανασυναντήσει στην Αλεξάνδρεια, ότι δηλαδή έφτιαχναν σκευοφυλάκια κάτω από τους νεκρούς. Με αυτά τα ευρήματα πάμε, όπως σας είπα, πίσω περίπου 10-15 χρόνια. Επίσης, έχουμε βρει απεικονίσεις των νεκρών αυτών, όχι όλων. Κάποιοι κάνουν ψευδόπορτα μπροστά από την κόγχη κι άλλοι τη μορφή τους. Έχουμε πολλούς στρατιωτικούς, κάποιοι έφιπποι. Τους αρέσει να απεικονίζονται 'σε δράση' πάνω στο άλογο», λέει με έμφαση στο ΑΠΕ-ΜΠΕ.

Το **Alexandrian Necropolis Project** υλοποιήθηκε από την **Αρχαιολογική Εταιρεία της Αλεξάνδρεια**ς, τον ιστορικό αρχαιολογικό σύλλογο της πόλης που ιδρύθηκε το 1893 και ο οποίος, ειδικά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, είχε στενή σχέση με σπουδαίους Έλληνες Αλεξανδρινούς, όπως ο **Αμβρόσιος Ράλλης** και ο Γεώργιος Γούσιος, πρώτος πρόεδρος και πρώτος Γενικός Γραμματέας της αντίστοιχα, ή τα μέλη της **Σερ Τζον Αντωνιάδης, Εμμανουήλ Μπενάκης, Μιχαήλ Σαλβάγος, Ευστάθιος Γλυμενόπουλος** και **Μικές Συναδινός.** «Είναι η πρώτη ανασκαφή που κάνει η **Αρχαιολογική Εταιρεία Αλεξάνδρειας** μετά από 85 χρόνια», επισημαίνει ο συνομιλητής του ΑΠΕ-ΜΠΕ για τη δραστήρια Εταιρεία, που επιστρέφει δυναμικά στην ανασκαφική έρευνα. Στο πρόγραμμα, που πραγματοποιήθηκε με την αποκλειστική χορηγία του Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη, συμμετέχουν επίσης το Ινστιτούτο Κύπρου (Andreas Pittas Digital Lab) στον τομέα της ψηφιακής αποτύπωσης του χώρου και το Πανεπιστήμιο Αθηνών στον τομέα της έρευνας.

Φωτογραφίες: Αρχαιολογική Εταιρεία της Αλεξάνδρειας/ Πηγή: ΑΠΕ-ΜΠΕ